jevovali nevděčnost, mohlo být buď k užitku, nebo k potěšení. Velmi četní neznají literaturu, mnozí jí opovrhují. Nevzdělanec odvrhuje jako nesrozumitelné vše, co není docela nevzdělané. Mudrlanti se odvracejí jako od triviálního ode všeho, co se nehemží zastaralými výrazy. Některým se líbí jen výtvory starověké, většině toliko výtvory vlastní. Jeden je tak chmurný, že nepřipouští žertů, druhý tak nevtipný, že nesnáší vtipů. Někteří jsou tak ploskonosí, že se každého delšího čenichu bojí jako vzteklý pes vody. Jiní jsou tak vrtkaví, že něco jiného schvalují, když sedí, a něco jiného, když stojí. Ti sedí v krčmách a mezi doušky z pohárů pronášejí úsudky o spisovatelských talentech a nesmírně autoritativně odsuzují, jak se jim právě zlíbí, škubajíce každého za jeho spisy jako za srst, sami zatím jsouce zcela bezpečni, a jak se říká, „mimo dostřel", protože jsou tak hladcí a ze všech stran vyholení, že nemají ani chlup řádného muže, za nějž by mohli být chyceni. Krom toho jsou někteří tak nevděční, že ač se neobyčejně baví spisem, tím více mají v nelásce spisovatele, velmi se podobajíce nevychovaným hostům, kteří se dají skvěle vyčastovat královskou hostinou a nakonec odcházejí domů s plnými břichy, ale beze slova díků svým hostitelům. Nuže potom lidem tak rozmlsaným, tak rozmanitých choutek, a nadto mysli tak málo pamětlivé a vděčné s chutí chtěj vystrojit na svůj náklad pohoštění!

Ale přece, milý Petře, zařiď laskavě u Hythlodaia, oč jsem Tě svrchu žádal. Později bude vždy ještě možné poradit se o tom znovu, ovšem nebude-li mu to proti mysli. Jak vidíš, teprve po skončeném spisování začínám si trochu pozdě uvědomovat, co ještě zbývá. Stran vydání díla se budu řídit radou přátel[12] a především Tvou.

Buď zdráv, nejsladší Petře Aegidie, s předobrou svou chotí a měj mě rád jako dříve, vždyť já Tě mám rád ještě více než dříve.

KNIHA PRVNÍ

ŘEČ ZNAMENITÉHO RAFAELA HYTHLODAIA O NEJLEPŠÍM STAVU STÁTU,

jak ji zapsal slovutný Thomas More, měšťan a podsudí slavného britského města Londýna

Když nedávno[14] měl nejnepřemožitelnější anglický král Jindřich, toho jména Osmý, znamenitě ozdobený vlastnostmi výborného vladaře, nemálo důležitá sporná jednání s nejjasnějším vládcem kastilským Karlem,[15] vyslal mě k jejich smírnému projednání jako vyslance do Flander, jakožto průvodce a druha Cuthberta Tunstalla, kterého nedávno povolal za všeobecného jásotu v čelo apelačního soudu.[16] O chvalných vlastnostech tohoto nevyrovnatelného muže věru nic nepovím, ne že bych se obával, aby mi pro přátelství nebyla upírána svědecká hodnověrnost, nýbrž proto, že jeho mravní zdatnost i učenost jsou větší, než aby mohly být ode mne velebeny, a dále všude známější a proslulejší, než aby velebeny být musily, ledaže bych se chtěl podobat tomu, kdo, jak se říká, lucernou svítí na slunce.

V Bruggách — podle předchozí úmluvy — přišli nám vstříc ti, kterým ten úkol uložil vladař, mužové vesměs výborní. Mezi nimi byl vůdcem a hlavou bruggský starosta, velkolepý to muž; jinak ústy a srdcem byl casselský[17] starosta Jiří Temsicius,[18] nejen školením, ale již od přírody výmluvný, nadto vynikající právník a svým nadáním i hojnou zkušeností znamenitý odborník v projednávání záležitostí. Když se po několikeré schůzce nedospělo v některých věcech k dostatečné dohodě, oni rozloučivše se s námi odjeli na několik dní do Bruselu, aby se vyptali na rozhodnutí svého vladaře. Já jsem se zatím — tak se to nahodilo — odebral do Antverp. Za tamního pobytu mě často mezi jinými, ale jako host nad jiné milejší, navštívil antverpský rodák Petr Aegidius, mladý muž, který se u svých těšil veliké důvěře a čestnému důstojenství, jsa hoden nejčestnějšího. Nevím, zda je učenější či mravnější (je totiž předobrý i velmi vzdělaný), nadto mysli ke všem bezelstné, k přátelům však tak oddané srdečnosti, lásky, důvěry a tak upřímné náklonnosti, že bys stěží nalezl druhého nebo třetího, kterého by sis troufal s ním srovnávat ve všech příznacích přátelství. Vzácná je jeho skromnost. Nikoho není vzdálenější přetvářka, v nikom rozvážnější prostota. Dále je v řeči tak půvabný a tak neškodně vtipný, že mi svým přesladkým obcováním a medovým rozprávěním z velké části zmirňoval touhu po vlasti a domácím krbu, po manželce a dítkách, po jejichž zhlédnutí se mi více než úzkostlivě stýskalo — byl jsem tehdy totiž již déle než čtyři měsíce vzdálen domova.

Spatřil jsem ho jednoho dne v chrámu Panny Marie, překrásném svou výstavností a taktéž věřícími velmi navštěvovaném,[19] když jsem v něm byl na službách božích a po skončených obřadech se chystal vrátit odtud do hostince. Petr právě náhodou rozmlouval s jakýmsi cizincem, věku chýlícího se k stáří, opálené tváře, dlouhých vousů, s pláštěm nedbale splývajícím z ramene, kterého jsem podle vzezření i ústroje pokládal za lodníka. Ale Petr, jakmile mě spatřil, popojde a pozdraví, a když jsem se chystal odpovědět, odvede mě maličko stranou a praví: „Vidíš jej?" Zároveň ukazoval na toho, s nímž jsem ho předtím zhlédl v rozhovoru. „Toho," pokračoval, „jsem se chystal odvést odtud přímo k tobě." „Byl by mi přišel velmi vhod," odvětil jsem, „již kvůli tobě." „Ba," namítl on, „kdybys jej znal, i kvůli němu samému. Není totiž dnes na světě člověka mezi všemi smrtelníky, který by ti mohl vyprávět tolik příběhů o nepoznaných lidech i krajích, a vím, že ty jsi neobyčejně dychtiv o nich něco slyšet." „Tedy jsem nehádal docela špatně," odpověděl jsem. „Vždyť na první pohled jsem měl dojem, že je to nějaký lodník." „A přece," odvětil, „přenáramně ses zmýlil. On se sice plaví, ne však jako Palinúros,[20] ale jako Odysseus, ba jako Platón. Je to Rafael — tak se totiž jmenuje, rodným jménem Hythlodaios, muž latinského jazyka ne neznalý, ale v řeckém přeučený. Řečtině se věnoval s větší horlivostí než latině proto, že se plně oddal filozofii a seznal, že v tomto směru není po latinsku psáno nic, co by mělo nějaký význam, kromě některých spisů Senekových a Ciceronových. Otcovský statek, který měl ve své domovině — je totiž Portugalec — zanechal bratřím a z touhy pozorovat svět přidružil se k Amerigu Vespucciovi. Na třech pozdějších ze čtyř námořních výprav, o nichž lze číst již všude,[21] vytrvale jej provázel, ale z poslední se s ním nevrátil. Usiloval totiž, a dokonce si vynutil na Amerigovi, aby sám byl mezi těmi čtyřiadvaceti muži, kteří byli ke konci poslední výpravy zanecháni v pevnůstce. A tak tam byl zůstaven, aby se poslechlo jeho ducha, zajímajícího se více o putování než o hrob. Vždyť z jeho úst lze častěji slýchat: ‚Nebesa pokryjí toho, kdo nemá posmrtné schrány' a ‚Odevšad je do nebes cesta stejně dlouhá.'[22] Ten jeho úmysl by mu byl přišel příliš draho, kdyby při něm nebyl vlídnou ochranou stál bůh. Když pak po odchodu Vespucciově s pěti průvodci z osazenstva pevnůstky procestoval mnoho krajin, nakonec byl podivuhodným řízením osudu zanesen do Taprobany[23] a odtud dorazil do Calicutu;[24] zde výhodně nalezl portugalské lodi a konečně mimo nadání přijel zpět do vlasti."

Po tomto Petrově sdělení jsem se poděkoval, že byl ke mně tak pozorný a tolik se staral o to, abych se mohl těšit z řeči muže, s nímž, jak předpokládal, byla by mi rozmluva milá, a obrátil jsem se k Rafaelovi. Jakmile jsme se navzájem pozdravili a pronesli ony obvyklé věty, jaké se říkají při prvním setkání hostí, vykročíme odtud hned k mému domu a usednuvše tam v zahradě na sedadlo, pokryté travnatými drny, dáme se do rozmlouvání.

Vypravoval nám tedy, jak po Vespucciově odchodu on i jeho druhové, kteří zůstali v pevnůstce, schůzkami a lichotkami počali se ponenáhlu sbližovat s obyvateli tamní země a brzy se stýkat s nimi nejenom všedně, ale i přátelsky, a také jak počali být milými a drahými jistému knížeti, jehož vlast a jméno mi vypadlo z paměti. Vypravoval, jak jeho štědrostí byla jemu i jeho pěti průvodcům poskytnuta hojnost zásob a cestovních potřeb spolu s velmi spolehlivým vůdcem cesty, kterou podnikali po vodě v člunech, po souši ve voze. Ten je měl zavést k jiným knížatům, ke kterým směřovali opatřeni jsouce bedlivým doporučením. Po mnohadenních cestách vskutku našli — tak vypravoval — městečka i města a velmi lidnaté státy s neobyčejně pozoruhodným státním zřízením.

V rovníkových končinách a dále odtud po obou stranách v pásu vymezeném asi šířkou sluneční dráhy leží prý rozsáhlé pouště, vyschlé ustavičným vedrem; všude tam pusté a neutěšené vzezření krajiny, vše hrozné a nepěstěné, obývané šelmami a hady a konečně i lidmi neméně dravými, než jsou šelmy, a rovněž neméně škodlivými. Pronikneš-li však dále, shledáš, jak se vše stává ponenáhlu mírnějším: podnebí méně drsné, půda pokrytá potěšující zelení, povaha živočišstva mírumilovnější. Nakonec se otevřou národy, města a městečka, a v nich čilý pozemní i námořní obchod nejenom mezi nimi a sousedy, ale i s kmeny daleko rozsetými.

Odtud mu prý vznikla možnost navštívit mnohé země na všechny strany, protože se nevystrojovala žádná loď, aby na ni nebyli on i jeho druhové co nejochotněji připouštěni.

Vypravoval, že lodi, které spatřili v prvních krajinách, měly rovné trupy; jejich plachty byly ze sešitých pruhů papyru nebo rostlinných listů, někde z kůže; později však nalezli lodi s trupy vybíhajícími do špičky a s plachtami konopnými; konečně lodi vesměs podobné našim. Lodníci nebyli neobeznámeni s mořem i s hvězdami. Avšak nesmírně se jim prý zavděčil tím, že jim prozradil užívání magnetky, jíž předtím

zhola neznali. Proto se také dříve jen s ostychem svěřovali moři, a to ještě jen v létě; nyní však v naprosté důvěře v onu magnetickou střelku opovrhují zimou, spíše bezstarostně než bezpečně, takže je nebezpečí, aby ta věc, která byla myšlena jako pramen velikého dobra pro ně, nestala se jim z nerozvážnosti příčinou mnohých pohrom.

Bylo by dlouhé vykládat a také to není cílem tohoto spisu, co na každém místě Rafael spatřil. Snad to vypíšeme jindy, obzvláště vše to, co by bylo s prospěchem dobře znát, jako jsou především ony zjevy, které kde u civilizovaných národů spatřil jakožto správná a rozvážná zařízení. Na takové věci jsme se ho totiž velmi dychtivě vyptávali a také on o nich velmi ochotně rozprávěl. Stranou přitom zůstaly dotazy na zjevy zrůdné, nad něž nic není méně nového; vždyť Skylly,[25] rvavé Kelainy,[26] lidožroutské Laistrygony[27] a strašlivé zrůdy toho druhu mohl bys nalézt téměř všude, kdežto občany se zdravými a moudrými zřízeními nenajdeš jen tak kdekoliv. A jako si všímal u oněch nových národů mnohého, co u nich bylo zvráceně zavedeno, tak vypočítával nemálo toho, co může sloužit za vhodný příklad k nápravě omylů našich měst, národů, kmenů a království. Ale, jak jsem řekl, to vše připomenu jindy. Nyní toužím podat zprávu jen o tom, co vykládal Rafael o mravech a zřízeních Utopijských. Ovšem předeslat musím rozhovor, jímž se jakoby postupným řetězem došlo ke zmínce o tom státě.

Když Rafael velmi rozvážně vypočetl různá pochybení zde i tam, na obou stranách zajisté velmi četná, a potom, co je u nás a co zase u nich zařízeno moudřeji — ovládá totiž mravy a zřízení každého národa tak, jako by byl v každém z míst, která navštívil, prožil celý život — vysloví mu Petr svůj obdiv. „Věru se divím, milý Rafaele," pravil, „proč se nepřidružíš k některému králi; vždyť bezpečně vím, že mezi nimi není žádný, u něhož bys nedošel neobyčejné obliby. Svou učeností a svou znalostí krajů i lidí jsi totiž způsobilý každého krále nejen bavit, nýbrž i příklady poučovat a radou podporovat. Zároveň bys tímto způsobem znamenitě prospěl i svému postavení a mohl bys být velikou podporou zájmům celé své rodiny."

„Pokud jde o rodinu," odpověděl Rafael, „nemůže mě tvá připomínka rozehřát. Myslím totiž, že jsem svým povinnostem k ní dostál dost slušně. Vždyť všechno to, čeho se jiní vzdávají teprve ve stáří a v nemoci, ba čeho se jen neradi vzdávají tehdy, kdy to sami již nejsou schopni držet, všechno to jsem

rozdal příbuzným a přátelům už v době, kdy jsem byl nejenom svěží a zdráv, ale dokonce mlád. A myslím, že by se měli touto mou štědrostí spokojit a nevyžadovat ani nevyčkávat nadto, abych se v jejich zájmu dával do posluhování králům."

„Hezky jsi to řekl," pravil Petr, „ale mne ani nenapadlo, abys králům posluhoval, nýbrž přisluhoval."

„Mezi obojím nevidím jiného rozdílu," namítl Rafael, „nežli ve změněné předponě."

„Ale, ať to již nazveš jakýmkoli slovem, "opáčil Petr, „přece jsem přesvědčen, že je to prostředek, jak nejenom jiným být soukromě i veřejně užitečným, nýbrž i vlastní své postavení učinit šťastnějším."

„Šťastnějším bych je měl učinit," odpověděl Rafael, „užitím prostředku, který se mi z duše příčí? Vždyť nyní si žiji, jak chci — a této výhody se tuším dostává jen mizivému počtu dvořanů! Ostatně je dostatek těch, kteří se ucházejí o přátelství mocných; nemusíš si proto myslit, že vzejde zvláštní škoda, budou-li nuceni se obejít beze mne nebo bez toho či onoho z lidí mně podobných."

Tu jsem do rozmluvy zasáhl já: „Je jasné, milý Rafaele, že nedychtíš ani po jmění, ani po moci. A věru muže tvého smýšlení si vážím a vzhlížím k němu s nemenší úctou než ke komukoli z obzvláště mocných tohoto světa. Jinak však myslím, že bys jednal způsobem plně důstojným sebe i svého smýšlení tak ušlechtilého, tak v pravdě filozofického, jestliže by ses zařídil tak, abys i za cenu nějaké osobní nevýhody propůjčil své nadání a píli veřejnosti. A to bys nikdy nesplnil s takovým užitkem, jako staneš-li se rádcem některého velikého vladaře a přivedeš-li jej přesvědčováním — nepochybuji ani v nejmenším, že se ti to podaří — k počinům práva a počestnosti. Vždyť vladař je oním nevysychajícím zdrojem, z něhož se na všechen lid takřka vylévá proud všeho dobra i zla. A kterémukoli králi budeš moci být rádcem znamenitým: máš v sobě tak dokonalou učenost, že se obejde i bez valné praxe, stejně jako zase tak bohatou zkušenost, že někdy ani nevyžaduje teorie."

„Dvojnásob se mýlíš, milý More," odpověděl Rafael, „předně ve mně, za druhé ve věci samé. Ani totiž nemám oné schopnosti, kterou mi přikládáš, a i kdybych ji nakrásně měl, přece tím, že bych svou volnost nevýhodně zaměnil vázaností, nijak bych neprospěl veřejnosti.

Vždyť především vladaři sami — snad všichni bez rozdílu — raději se zaměstnávají oborem válečnickým, v kterém se nijak nevyznám ani vyznat se netoužím, nežli těmi druhy umění, která slouží míru, a mnohem více usilují o to, jak by neprávem nabyli nových říší, než jak by nabytá území dobře spravovali.

Kromě toho ze všech královských rádců není nikdo, kdo by buď skutečně nebyl tak chytrý, aby potřeboval rady druhého, anebo si aspoň takovou chytrost sám nepřikládal. Ledaže mnozí lichometně pochlebují i nejpošetilejším nápadům osob požívajících největšího vlivu u vladaře, které si chtí svým přikyvováním zavázat. Ba věru, tak to již zařídila příroda, že každému nejvíce lahodí jeho vlastní výtvor. Tak se i havran zhlíží v havráněti a opice má zalíbení v opičátku. Zkuste to a v takovém sboru lidí, závistivě zahlížejících na vše cizí a zamilovaných do všeho domácího, navrhněte něco, o čem jste se dočetli, že bylo v jiných dobách zavedeno, nebo o čem jste se na vlastní oči přesvědčili, že v jiných krajích je zavedeno: jakmile to uslyší, budou si počínat právě tak, jako by byla ohrožena pověst celého jejich věhlasu a jako by potom oni měli platit za úplné hlupáky, nebudou-li schopni nalézt, co by na cizím objevu vytkli jako vadu. A nebudou-li se mít čeho chopit, utekou se k tomuhle: ‚Toto se líbilo,' řeknou, ‚našim předkům; jejich moudrosti kéž bychom se vyrovnali!' A s takovýmito slovy si usednou v domnění, že znamenitě uzavřeli rozpravu. Jako by bylo nějaké veliké nebezpečí, kdyby se ukázalo, že je někdo v něčem moudřejší než jeho předkové! Ve skutečnosti s tím, co předkové opravdu dobře zavedli, loučíváme se s naprostým klidem; naproti tomu mohlo-li se v něčem učinit prozíravější opatření, horlivě se chápeme zvyklosti jako záminky a držíme se jí zuby nehty! A tak jsem na takové pyšné, zpozdilé a nevrlé úsudky často narazil v různých zemích, jednou také v Anglii."

„Prosím tě," pravil jsem, „tys byl také u nás?"

„Byl," odpověděl Rafael, „a strávil jsem tam několik měsíců, nedlouho po pohromě oné občanské války, kterou vedli západní Angličané proti králi a jež se skončila jejich žalostnou porážkou.[28] Z té doby za mnoho vděčím ctihodnému otci Johnu Mortonovi, canterburskému arcibiskupovi a kardinálu, potom také anglickému kancléři.[29] Byl to muž, milý Petře — obracím se jen na tebe, protože co povím, je Morovi dobře známo[30] — stejně vážený jako rozumný a úctyhodně ctnostný. Jeho postava byla prostřední výšky, nenachýlená věkem, byť pokročilým. Tvář vzbuzující úctu, ne hrůzu; ve styku nebyl nepřístupný, ale opravdový a vážný. Jeho libůstkou bylo někdy spustit na prosebníky s jistou drsností, ostatně nijak urážli-

vou. Činil tak, aby vyzkoušel, jakou bystrost a duchapřítomnost kdo dá najevo. Objevila-li se, ovšem aniž zabíhala v nestoudnost, měl z takové duchapřítomnosti radost jako z vlastnosti, která mu byla blízká, a vítal ji jako známku způsobilosti k jednání. Jeho řeč byla vybroušená a účinná; veliké měl vědomosti právní, bystrost nevyrovnatelnou, paměť až zázračně znamenitou — tolik ji, od přirozenosti výbornou, zdokonalil učením a cvičením. V době, kdy jsem byl přítomen, měl jsem dojem, že jeho radám nejvíce důvěřoval král,[31] hojně se o ně opíral i stát. Vždyť téměř od začátku svého jinošství, rovnou ze školy, se octl u dvora, po všechen svůj věk se pohyboval mezi nejdůležitějšími úkoly a ustavičně zmítán rozmanitým prouděním štěstěny naučil se uprostřed mnoha velikých nebezpečí onomu rozvážnému rozhledu, který, byl-li takto získán, nesnadno se vytrácí.

Čirou náhodou jednoho dne, kdy jsem byl u jeho stolu, byl přítomen nějaký nekněz, znalý vašich zákonů. Ten — nevím již, jak se k tomu námětu dostal — začal obšírně vychvalovat tamní říznou spravedlnost, jaká se tam tenkrát uplatňovala proti zlodějům. Vypravoval, že je všude věšejí a někdy že jich visí až dvacet na jednom kříži. Přitom říkal, že se tím silněji diví, jakým učarováním se děje, že ačkoliv jen málokdo unikne trestu, přece všude řádí tak mnoho zlodějů. Tu jsem se ozval já — u kardinála jsem se totiž mohl odvážit svobodně promluvit: „Nic se nediv, protože takovéto trestání zlodějů jde jednak nad spravedlnost, jednak proti obecnému obyčeji. Je totiž na potrestání krádeží příliš kruté, zato na jejich zamezení nepostačuje. Vždyť ani prostá krádež není zločin tak ohromný, aby musil být smyt utracením života, ani žádný trest není dost veliký, aby zdržel od kradení ty, kteří nemají jiné možnosti obživy. A tak se zdá, že nejenom vy, nýbrž i značná část tohoto světa, napodobíte špatné učitele, kteří žáky raději bijí nežli učí. Vyhlašují se totiž za krádež těžké a hrozné tresty, ačkoli mnohem spíše by se bylo třeba postarat o nějakou možnost obživy, aby na nikoho nedoléhala tak ukrutná nutnost zprvu krást, potom přijít o život."

„Ale," namítl onen, „o to je sdostatek postaráno: jsou tu řemesla, je tu zemědělství — odtud by bylo možno nalézt prostředky k živobytí, kdyby o své újmě nechtěli být zlosyny."

„Touhle námitkou neunikneš," odpověděl jsem. „Nuže především ponechme stranou ty, kteří se často vracejí domů z válek cizozemských nebo občanských zmrzačeni, jako nedávno u vás z bitvy cornwallské[32] a nedlouho předtím z tažení francouzského;[33] takoví lidé dali své údy v oběť za vlast nebo za krále, jejich invalidita jim nedovoluje provozovat staré řemeslo, jejich věk jim brání naučit se novému. Ale, opakuji, ty ponechme stranou, protože k válkám dochází jen občas. Pohleďme však na to, co se děje dnes a denně. Tedy: Příliš mnoho je šlechticů. Ti nejenom sami žijí v zahálce jako trubci z práce jiných, totiž obdělavatelů svých statků, a je odírají až na kůži (tento jediný druh hospodárnosti znají lidé, kteří jinak rozhazují až k zžebračení), nýbrž mají kolem sebe také zástup zahálčivých průvodců, kteří se nikdy nevyučili nějakému počestnému způsobu, jak si opatřit živobytí. Takovíto lidé, jakmile pán zemře anebo sami se rozstůní, ihned jsou vyhozeni. Neboť jednak páni raději živí zahálčivé než nemocné, jednak často dědic umírajícího nestačí hned živit otcovskou čeládku. Tu ti lidé řízně hladovějí, nedají-li se řízně na loupežení. Vždyť co jim zbývá? Když totiž potulováním zbídačeli oděv i zdraví, lidí nemocí znetvořených a v cáry oděných neráčí přijmout urození páni. Ale neodvažují se to učinit ani sedláci, dobře vědouce, že kdo zhýčkán zahálkou a rozkošemi, opásán kordem a ozbrojen štítem míval ve zvyku s tváří větroplacha přehlížet vše kolem sebe a nade všechny se vypínat, nebude nijak vhodný k tomu, aby s motykou a rýčkem za mizernou mzdu a skrovnou stravu věrně sloužil chudákovi!"

Na to řekl onen: „A přece lidí tohoto druhu si musíme hledět přede všemi. V nich totiž, protože jde o lidi vyššího a urozenějšího ducha, nežli jsou řemeslníci a rolníci, spočívá síla a jádro vojska pro případ, že by bylo třeba utkat se válkou."

„Zajisté," odpověděl jsem, „stejným právem bys mohl říci, že si kvůli válce musíme hledět zlodějů, a o ty nepochybně nikdy nebudete mít nouzi, dokud budete mít lidi onoho druhu. Vždyť ani lupiči nejsou málo ráznými vojáky, ani vojáci nejsou nejnečinnějšími lupiči: do té míry je dojemná shoda mezi obojím povoláním.

A přece tato hlíza přes svoji rozšířenost není výhradním vlastnictvím vaší země. Je společná téměř všem národům. Ba nadto Francie je nakažena jinou morovou ranou, ještě zhoubnější: Celá země je i v míru (lze-li to ještě nazývat mírem) poseta a obložena žoldnéři, najatými z téhož důvodu, pro který jste u vás pokládali za záhodné živit zahálčivé služebníky. Pošetilým mudrcům se patrně uzdálo, že v tom spočívá spása státu, je-li stále v pohotovosti mocná a pevná vojenská

ochrana, složená zvláště z vysloužilců. K nevycvičeným nováčkům totiž nemají dost důvěry, takže již jen proto budou musit vyhledávat válku, aby neměli nezkušených vojáků, a zbůhdarma utracovat lidi, aby — jak vtipně praví Sallustius[34] — ruka nebo duch nezačal nečinností dřevěnět.

Ale jak je zhoubné živit takové šelmy, to poznala Francie svou vlastní pohromou. A poučují o tom již příklady Římanů, Kartágiňanů, Syřanů a mnoha jiných národů, u nichž u všech jejich vlastní pohotové sbory při té či oné příležitosti rozvrátily nejenom říši, nýbrž i polnosti, ba dokonce i sama města. Přitom je nutnost takového opatření valně pochybná, jak vyplývá již z toho, že se francouzští vojáci, od malička ve zbrani znamenitě vycvičení, nemohou chlubit, že se příliš často z utkání s vašimi dobrovolníky vrátili jako vítězové — nechci o tom říci více, abych nebyl podezírán z lichocení vám přítomným.

Ale před zahálčivými nohsledy šlechticů nemají tuze strachu, jak soudím, ani ti vaši městští řemeslníci nebo nezkušení a venkovští zemědělci, s výjimkou snad těch, kteří byli obdařeni tělem méně vhodným k síle a odvaze, nebo těch, jejichž odhodlanost je podlamována hmotnou bídou. A tak vůbec není nebezpečí, že by ti lidé, jejichž zdatná a silná těla — urození páni totiž ráčí kazit opravdu jenom vybrané jedince — nyní buďto se oslabují zahálčivostí, nebo se změkčují zaměstnáním takřka ženským, že by ti lidé — opakuji —, kdyby byli vychováni v dobrých znalostech k životu a vycvičeni v mužských pracích, ztratili na své mužnosti.

Ale, ať tomu je již jakkoli, jsem přesvědčen, že státu naprosto nijak neprospívá živit nespočetný zástup lidí toho druhu jenom pro možnost války, k níž přece nedojde, nebudete-li si ji přát. Taková opatření dokonce ohrožují mír, a o mír je podstatně více třeba dbát nežli o válku.

To však není jediná nezbytnost, která vede ke zlodějství: více váží jiná, a to dokonce, jak se domnívám, vám vlastní."

„Jakápak to je?" otázal se kardinál.

Odpověděl jsem: „Vaše ovce, které bývají tak mírné a kladou jen skromné požadavky na výživu, začaly nyní být, jak se vypráví, tak žravé a nezkrocené, že ohrožují i lidi a plení i pustoší pole, domy i městečka. Věru všude tam, kde se v království rodí vlna jemnější a proto cennější, vznešení a urození páni — a dokonce také někteří svatí mužové, opati — nespokojují se ročním výtěžkem a výnosem, jaký ze statků vyplýval jejich předkům. Nemajíce dost na tom, že zahálčivým

a okázalým způsobem života nijak neprospívají obecnému zájmu, ledaže mu dokonce škodí, neponechávají ani kus půdy polím, kol dokola všechnu věnují pastvinám, strhávají domy a boří městečka, ponechávajíce stát nenajvýš kostel, aby z něho udělali stáj pro ovce. A tak, jako by málo půdy u vás zabíraly parky se zvěří a obory, oni výtečníci proměňují všechna venkovská sídla, a co kde je vzdělané půdy, v holou pustinu.

Aby si tedy jediný břichopas, nenasytná a strašlivá morová rána vlasti, mohl scelit několik tisíc jiter půdy a ohradit jediným plotem, musí být několik osadníků vyhozeno ze svých usedlostí; jedni jsou jich zbavováni lstí nebo násilím, druzí unaveni všelikým příkořím jsou donucováni k prodeji. A tak tím či oním způsobem musejí se ubožáci stěhovat, muži, ženy, manželé, manželky, vdovci, vdovy, rodiče s malými dětmi a s čeledí spíše početnou nežli bohatou, jak již má zemědělství zapotřebí mnoha rukou; musejí se, opakuji, stěhovat ze známých a navyklých sídel, aniž nacházejí, kam by se uchýlili. Nábytek, za který by mnoho neutržili, i kdyby se dalo čekat na kupce, nyní, když na ně doléhá nutnost vypuzení, prodávají za pakatel. A když ten na bludných cestách brzy utratí, co jiného jim nakonec zbývá, než aby kradli a dávali se věšet, zajisté podle spravedlnosti, anebo aby se potulovali po žebrotě? Ačkoliv i pak jsou zavíráni do žalářů, protože se prý zahálčivě potloukají.

Nikdo se nenajde, kdo by je vzal do práce, třebaže se o ni velmi dychtivě ucházejí. Vždyť v zemědělském oboru, kterému přivykli, není co dělat, kde se nic neseje, a jediný ovčák nebo skoták stačí na pozemek určený za pastvu ovcím, na jehož obdělávání, dokud sloužil obilné setbě, bylo třeba mnoha rukou.

A proto se stává, že na mnohých místech vzniká zvýšená drahota. Ba i cena vlny stoupla tou měrou, že drobní řemeslníci, kteří z ní u nás dělají sukna, vůbec ji nemohou kupovat, a tím jsou další lidé odháněni na zahálku.

A dále: Po zvětšení pastvin pohltil nekonečné množství ovcí mor, jako by bůh chtěl ztrestat chamtivost oněch lidí tím, že na ovce seslal pohromu, která by spravedlivěji byla měla postihnout vlastní hlavy chamtivců.

Ale i kdyby nakrásně zase stoupl počet ovcí, přece cena neklesne, protože jsou předmětem i když ne monopolu, vždyť je neprodává jenom jedinec, jistě však aspoň oligopolu.[35] Spadly totiž téměř výhradně do rukou nečetných a zároveň

bohatých jednotlivců, které nedohání nižádná nutnost prodávat dříve, než se jim uzdá, a neuzdá se jim dříve, nežli lze prodávat za cenu jakkoli vysokou.

Z téhož důvodu jsou i ostatní druhy zvířectva předražené, a to tím spíše, že po zboření vesnických usedlostí a po úpadku zemědělství není lidí, kteří by se věnovali živočišné výrobě. Oni boháči totiž u skotu — odlišně než u ovcí — sami nedávají pěstovat zvířecí dorost, nýbrž odjinud lacino nakupují hubená dobytčata, a když se na jejich pastvinách vykrmila, draho je prodávají. Zatím se ještě necítí, jak se domnívám, celá nevýhodnost tohoto postupu. Neboť dosud ti lidé působí drahotu jenom v těch místech, kde prodávají. Ale jakmile po nějaké době odtamtud, kde nakupují, vyberou zvířata rychleji, než se další mohou narodit, potom i tam bude zásob ponenáhlu ubývat a nutně dojde k tísni z pronikavého nedostatku. A tak, co se zdálo dokonce obzvláštním zdrojem blahobytu vašeho ostrova, obrací se nekalou chamtivostí hrstky lidí v pohromu.

Vůbec tahle drahota je příčinou zjevu, že každý propouští ze svého služebnictva, co jich může nejvíce. A kam, prosím, jinam s vyhnanými nežli na žebrotu, anebo — k čemu se hrdé povahy dají spíše strhnout — na loupežení?

To není vše. Vedle této ubohé chudoby a nuzoty je tu ještě obtížná záliba v přepychu. Vždyť i služebníci šlechty i řemeslníci, ba bezmála i sami zemědělci a vůbec všecky stavy mají mnoho přehnané okázalosti v oděvech a příliš rozmařilosti v jídlech. Dále tu jsou krčmy, brlohy, nevěstinec na nevěstinci, vinárny, pivnice, konečně tolik neušlechtilých her, v kostky na desce i v trychtýři, v karty, míčem, koulí, diskem. Cožpak to všechno rychle nevyhání peníze a neposílá zasvěcené pěstitele rovnou někam loupit? Vyvrhněte tyto zhoubné hlízy! Poručte, aby vesnice i venkovská městečka buď znovu postavili ti, kdo je pobořili, anebo je postoupili těm, kdo by je chtěli obnovit a znovu zbudovat! Zabraňte onomu boháčskému skupování a jejich choutce provozovat bezmála monopol! Nechť méně lidí je živeno pro zahálku. Vraťte půdu orbě! Obnovte soukenictví, aby tu bylo počestné zaměstnání, jímž by se užitečně obíraly ony zástupy zahalečů anebo ti, z nichž nouze již nadělala zlodějů, anebo kteří jsou posud jen tuláky nebo zahalečnými služebníky, majíce se v obou případech nepochybně stát zloději v budoucnosti!

Nebudete-li léčit tyto neduhy, najisto marně byste se honosili spravedlností obrácenou na trestání krádeží — spravedlností

spíše okázalou než spravedlivou a užitečnou. Tím, že trpíte prašpatnou výchovu a ponenáhlé kažení mravů od útlých let, jako by se měly napravovat teprve tehdy, až dospělí mužové projeví ony mrzkosti, které se od nich již od dětství vytrvale dali do budoucna očekávat, co, prosím, jiného činíte, než že sami vyrábíte zloděje a zároveň je trestáte?"

Zatímco jsem toto mluvil, onen právník se již nachystal k řečnění a rozhodl se u sebe užít onoho slavnostního způsobu rozpravěčů, kteří svědomitěji opakují nežli oponují; do té míry znamenitý díl slávy spatřují v reprodukci.

„Zajisté pěkně jsi promluvil," pravil, „ačkoli jsi cizinec, a tudíž jsi mohl o těchto věcech spíše jen od jiných slyšet než sám něco přesně pozorovat. To také o tobě v krátkosti prokáži. Nejprve ovšem po pořádku vypočtu, co jsi řekl; pak ukáži, v čem tě ošálila neznalost našich poměrů, nakonec všechny tvé závěry rozpráším a vyvrátím. Abych tedy začal od prvního, co jsem slíbil, zdálo se mi, že jsi čtyři —"

„Mlč," přerušil ho kardinál, „vždyť se patrně chystáš neodpovědět krátce, když takhle začínáš. A proto tě na tuto chvíli zprostíme toho obtížného úkolu odpovídat, ovšem ponecháme ti jej bez závady pro naši příští schůzku, k níž by po mém přání mohlo dojít zítra, nebudeš-li ty nebo tady Rafael zadán jinak.

Ale zatím bych od tebe, milý Rafaele, velmi rád slyšel, proč soudíš, že se krádež nemá trestat nejvyšším trestem smrti, a jaký jiný trest sám navrhuješ jako obecně případnější; neboť jistě nemyslíš, že by se měla trpět. Jestliže se totiž i přes hrozící smrt tolik lidí řítí ke krádeži, jaká síla, jaká hrůza by mohla odstrašit darebáky, jakmile by jim bylo zaručeno trvání života? Nevykládali by si zmírnění trestu přímo jako nějakou odměnu a pobídku k nepravosti?"

„Vůbec se mi zdá," odpověděl jsem, „nejdobrotivější otče, že odejmout člověku život za odnětí peněz je nespravedlivé. Soudím alespoň, že se lidský život nedá vyvážit ani úhrnem veškerého pozemského majetku. A tvrdí-li někteří, že se tím trestem nevyvažují peníze, nýbrž porušení spravedlnosti a násilí proti zákonům, neměl by se po zásluze onen vrchol práva nazývat vrcholem bezpráví?

Vždyť nelze schvalovat ani tak manliovsky krutá[36] ustanovení zákonů, aby se při zcela lehké neposlušnosti hned tasil meč, ani tak stoické názory o takovém stupni rovnosti všech hříchů, že by nebylo rozdílu, jestliže někdo zabije člověka nebo mu jen

ukradne peníz — případy to, které, má-li spravedlnost nějakou sílu, nemají v sobě vůbec nic vzájemně podobného nebo příbuzného. Bůh přikázal: ‚Nezabiješ!' a my tak snadno zabíjíme pro odcizení mizerných peněz? A jestliže by někdo vykládal ono boží přikázání tak, že se jím zapovídá možnost zabíjet jen potud, pokud lidský zákon nenařizuje usmrcovat, co potom brání, aby se lidé stejným způsobem mezi sebou nedohodli, v jaké míře je připustit prznění, cizoložství nebo křivopřísežnictví? Bůh přece odňal každému člověku právo sáhnout nejenom na život cizí, ale i na vlastní. Má-li tedy souhlas lidí, kteří jistými usneseními připouštějí vzájemné vraždění, mít takovou sílu, aby vyjímal ze závaznosti onoho přikázání své druhy, kteří bez jakéhokoli příkazu božího zabijí ty, jež lidské ustanovení poručilo usmrtit, zdaž tímto způsobem nebude mít ono přikázání boží jenom tolik práva, kolik mu dovolí práva lidská? Pak ovšem dojde k tomu, že si lidé stejným způsobem ustanoví ve všech věcech, až do jaké míry se sluší zachovávat přikázání boží.

Konečně: Starý zákon Mojžíšův, ačkoli byl nelaskavý a drsný — vždyť byl vyhlášen otrokům, nadto ještě zatvrzelým —, přece pokutoval krádež jen penězi, nikoli smrtí. Nemysleme si, že bůh v Novém zákoně, bůh vlídné lásky, s jakou otec poroučí synům, popřál nám větší volnost, abychom směli běsnit jedni proti druhým!

To jsou důvody, pro které takové oprávnění popírám. Ostatně každý tuším dobře ví, jak velice je nesmyslné a také pro stát zhoubné, aby dostával zloděj stejný trest jako vrah. Když totiž vidí lupič, že odsouzenému jenom pro krádež hrozí nemenší trest, než kdyby nadto byl usvědčen z vraždy, již pouhým tímto pomyšlením je puzen, aby zavraždil toho, koho by jinak byl jen oloupil. A nehledě k tomu, že mu při dopadení nehrozí již nijaké větší nebezpečí, má vražda v sobě větší bezpečnost a větší naději, že zůstane utajena, bude-li odklizen udavač zločinu. A tak tím, že se snažíme zloděje příliš krutě odstrašit, podněcujeme je ke zkáze pořádných lidí.

Pokud jde o otázku, který druh trestu by mohl být výhodnější, to lze po mém soudu nalézt nemálo snáze, než kdyby zněla, který by mohl být horší. Proč bychom pochybovali o užitečnosti toho způsobu trestání zločinů, který se kdysi, jak víme, tak dlouho líbil Římanům, mužům ve správě státu nejzkušenějším? Ti odsuzovali hrubé zločince do lomů a do dolů, přičemž je dávali trvale spoutávat okovy.

Mně se však, co se této věci týče, nelíbí zřízení u žádného jiného národa více nežli to, s kterým jsem se na svých cestách seznámil v Persii u tak řečených Polyléritů.[37] Je to národ nemalý, s rozumným zřízením; s výjimkou ročního poplatku, jejž odvádí králi perskému, je jinak svobodný a má možnost se spravovat vlastními zákony. Ačkoli Polylérité ležíce daleko od moře, sevřeni téměř kolem dokola horami a nuceni spokojit se plodinami své země, která ostatně není v ničem skoupá, ani nenavštěvují jiné lidi, ani nejsou navštěvováni, přece podle starého kmenového zvyku netouží rozšířit své území; toho pak, které mají, snadno jim uhájí před veškerým bezprávím věnec hor i poplatek, který odvádějí svrchovanému vladaři. Sami jsou úplně prosti vojenské služby a žijí ne tak nádherně jako pohodlně a spíše šťastně nežli vznešeně nebo slavně — vždyť ani podle jména nejsou tuším valně známi, leda u sousedů, kteří s nimi hraničí.

Tedy u nich lidé, kteří jsou usvědčeni z krádeže, vracejí, co odcizili, vlastníkovi, nikoliv, jak se jinde obyčejně děje, vladařovi; Polylérité totiž soudí, že vladař má na ukradenou věc právě tak málo práva jako sám zloděj. Jestliže věc zanikla, odhadne se její cena a zaplatí z majetku zlodějů, avšak zbytek zůstane uchován jejich manželkám a dětem; zloděje samé odsuzují k pracím, ale nebyla-li krádež spáchána ukrutně, ani jich nezavírají do káznice, ani nespoutávají okovy, nýbrž zaměstnávají je svobodně a volně při veřejných pracích. Ty, kteří se vzpouzejí a chovají se příliš netečně, nekrotí pouty, nýbrž raději je povzbuzují bitím; ti však, kteří řádně pracují, jsou prosti jakýchkoli potupných opatření. Na noc je po jmenovitém vyvolávání zavírají do ložnic. Kromě ustavičné práce nestíhají je nijakými nevýhodami v živobytí; stravu jim poskytují bez tvrdých omezení, a to na veřejný náklad, protože konají práce obecně prospěšné. Způsob opatřování tohoto nákladu se různí podle míst. Někde jej sbírají z milodarů, a tento způsob, byť nejistý, ukazuje se přece při štědrosti toho národa nad jiné způsoby výnosnějším. Jinde jsou tomuto účelu vyhrazovány některé veřejné důchody. Někde se zase pro to ukládá jistá dávka z hlavy. Konečně na několika místech je nenechávají pracovat na veřejných pracích, nýbrž jak právě který soukromník potřebuje námezdných sil, tak si na tržišti na ten den najme práci toho neb onoho za pevnou mzdu, která je o něco nižší, než zač by dostal svobodného pracovníka; kromě toho má právo netečnost trestancovu odklízet bitím. Tako-

výmto opatřením je vždy postaráno o jejich zaměstnání a kromě stravy získávají také denně od jednotlivců nějaký příspěvek do státní pokladny. Trestanci nosí šaty stejné, jediné barvy a všichni — a jenom oni — mají vlasy ne sice úplně vyholené, nýbrž zastřižené o něco nad uši, z nichž mají jeden boltec trochu přiříznut. Od přátel smějí dostávat jídlo i pití a též šat příslušné barvy. Dát trestancovi peníze je spojeno s trestem smrti stejně pro dávajícího jako pro přijímajícího. Nemenšímu nebezpečí se vydává svobodný člověk, jestliže by pod jakoukoli záminkou od trestance přijal peníze, nebo jestliže by otrokům — tak totiž nazývají trestance — dopomohl ke zbrani. Každý kraj vyznačuje své otroky zvláštním odznakem; odloží-li jej některý nebo je-li spatřen mimo své hranice nebo přistižen při jakékoli rozmluvě s otrokem druhého kraje, propadá smrti. Ani příprava útěku není bezpečnější než útěk sám: pouhá účast na takovémto záměru znamená u otroka smrt, u svobodného otroctví; naopak udavači takového případu jsou určeny odměny: svobodnému peníze, otroku propuštění na svobodu, oběma pak odpuštění a beztrestnost z účasti. To proto, aby nikdy nebylo bezpečnější sledovat zlý záměr nežli konat pokání.

Takové je v té věci zákonné opatření a takový řád, jak jsem pověděl. Je snadno patrné, jak mnoho má v sobě lidskosti a prospěšnosti, když dopouští jen takovou míru hněvu, aby potlačil zločiny a přitom uchoval lidi a tak s nimi nakládal, že se nezbytně zase stanou dobrými a ostatkem života vynahradí tolik škody, kolik jí předtím napáchali. Vůbec není obavy, aby znovu nepropadli dřívějším zvyklostem, takže dokonce i pocestní, kteří si umíní někam cestovat, necítí se bezpečnějšími s žádnými jinými průvodci cesty než právě s oněmi otroky, které postupně střídají na hranicích každého kraje. Vždyť k tomu, aby spáchali novou loupež, mají otroci všecky podmínky vesměs nepříznivé: jejich ruce jsou bezbranné; peníze by jen odhalily jejich zločin; pro dopadeného je připraven trest a vůbec není naděje na útěk kamkoli. Jakým způsobem by totiž utajil a ukryl svůj útěk člověk, který se ani kouskem šatu nepodobá ostatnímu lidu, ledaže by odešel nahý? Ale i kdyby tak utíkal, prozradil by ho boltec!

Zbývá snad nebezpečí, aby se navzájem nedohodli ke spiknutí proti státu. Ale cožpak by mohla některá končina pojmout takovou naději bez předchozího pokoušení a získávání otroctva z mnoha krajin? Ale to je tou měrou zbaveno možnosti

spiknutí, že ani jednotlivcům není dovoleno se scházet a rozmlouvat, ba ani jen navzájem se pozdravovat! Nelze si tedy myslit, že by si zatím mezi sebou nebojácně sdělovali takový záměr, o němž vědí, že jeho zamlčení je pro ně nebezpečné, kdežto vyzrazení svrchovaně užitečné. Kromě toho nikdo z nich není úplně zbaven naděje, že bude-li poslušný a trpělivý a bude-li budit dobrou naději v polepšenější způsob budoucího života, může takto jednou znovu nabýt svobody. Vskutku nemine rok, aby několika, které doporučuje trpělivost, nebyla navrácena svoboda."

Toto jsem pověděl a připojil, že nevidím důvodu, proč by se takovýto způsob nemohl zavést i v Anglii s mnohem větším užitkem, než jaký vyplývá z oné spravedlnosti, kterou ten znalec práva tolik vychválil.

Na to onen, totiž ten právní znalec: „Nikdy," vece, „by se to nemohlo uzákonit v Anglii, aniž by to přivedlo stát do nejkrajnějšího nebezpečí." A zároveň s těmito slovy potřásl hlavou, zkřivil ret a tak zmlkl. Všichni přítomní projevovali s ním souhlas.

Jen kardinál promluvil odchylně: „Není snadné prorokovat bez jakékoli zkoušky, zda by to dopadlo s prospěchem či se škodou. Kdyby však vladař po vynesení rozsudku smrti nařídil odklad popravy a zkusil ono zařízení se současným zrušením práv azylů, pak by, jestliže by se zkouškou osvědčilo, bylo správné je uzákonit. V opačném případě by ani pozdější poprava těch, kteří byli dříve odsouzeni, nebyla ani státu neprospěšnější, ani nespravedlivější, než kdyby se dála již nyní; mezitím by z toho nemohlo vzniknout nižádné nebezpečí. Ba dokonce se mi zdá, že by se velmi dobře mohlo stejným způsobem nakládat i s pobudy, proti nimž bylo až dosud u nás vydáno tolik zákonů, aniž se dosáhlo nápravy zlořádu."

Když to řekl kardinál, nebylo nikoho, kdo by tytéž myšlenky, kterými za mého vypravování všichni pohrdali, nebyl o závod nesmírně vychvaloval, obzvláště však dodatek o tulácích, protože ten přičinil on sám.

Možná, že by bylo lépe, kdybych pomlčel o tom, co následovalo — tak to bylo směšné. Ale povím přece; vždyť to nebylo špatné a v něčem souviselo s probíranou otázkou.

Byl tu náhodou jeden příživník, který chtěl budit zdání, že napodobuje šaška, ale předstíral to tak, že byl podobnější opravdovému šaškovi. Snažil se totiž vzbudit smích slovy tak nevtipnými, že sklízel smích častěji on sám nežli jeho šplechty.

Tu a tam však vyklouzly tomu člověku výroky ne docela nesmyslné, aby se tak potvrdilo přísloví, že tomu, kdo často hází kostkami, někdy přece padne nejlepší hod.[38]

Ten se tedy ujal slova, když předtím jeden z hodovníků poznamenal, že mým návrhem bylo dobře postaráno o zloděje a kardinálovým také o pobudy, takže zbývá, aby se kromě toho učinilo veřejné opatření pro ty, které nemoc nebo stáří dohnaly k nuzotě, učinivše je neschopnými práce i získání obživy, a řekl: „Dovol promluvit mně, protože mám i pro to dobrý lék. Neboť zatraceně si přeji, aby tenhle druh lidí byl jednou odstraněn z mého dohledu: tolik se mne a tolikrát natrápili, když tím svým naříkavým škemráním žebrali o peníze. Ale přece nikdy nedokázali skučet tak účinně, aby ze mne halíř vymámili. Vždycky totiž došlo k jedné ze dvou možností: buď se mi nechtělo dát, anebo to ani nebylo možné tam, kde není co dát. A tak již začali přicházet k rozumu; vždyť aby se nenamáhali nadarmo, kdykoli mě mají potkat, beze slova mě nechávají projít. Tak ode mne již v pranic nedoufají, přisámbůh právě tak, jako kdybych byl kněz. Ale já bych navrhl zákon, aby všichni ti žebráci byli roztříděni a rozděleni do benediktinských klášterů a stali se tam bratry laiky; a z žen navrhuji udělat jeptišky." Usmál se kardinál a souhlasil žertem, ostatní hodovníci dokonce vážně.

Tu se jeden řádový teolog tímto výrokem, namířeným proti kněžím a mnichům, tak rozveselil, že i on začal žertovat, člověk jinak téměř až k chmurnosti vážný. „Ale ani tak," pravil, „se nezbavíš žebráků, ledaže by ses chtěl postarat také o nás řeholníky."

„Ale to se již stalo," odpověděl příživník. „Vždyť kardinál se znamenitě postaral o vás, když navrhoval zkrotit a k práci donutit pobudy; neboť vy jste pobudové ze všech pobudů největší." Tu všichni, pohlédnuvše pokradmu na kardinála a shledavše, že ten výrok neodmítá, začali dávat najevo svou libost — s výjimkou řeholníka. Neboť ten (a věru nic se mu nedivím), polit jsa takovou sprchou,[39] rozhořčil se a vzplanul tak, že ho ani spoluhodovníci nedovedli ukonejšit. Nazval toho člověka větroplachem, utrhačem, posměváčkem a synem zatracení, dovolávaje se mezitím strašlivých kleteb z Písma svatého.

Tu již začal šašek s vážným šaškováním a rázem se octl ve svém živlu. „Nehněvejte se," pravil, „dobrý bratře! Psáno jest:[40] ‚V trpělivosti své vládněte dušemi svými!' " Tu zase mnich — budu raději opakovat jeho vlastní slova —: „Nehněvám se, šibeničníku," pravil, „anebo aspoň nehřeším. Neboť žalmista praví:[41] ‚Hněváte-li se, nehřešte!' " Když pak kardinál mnicha mírně napomenul, aby potlačil své vzplanutí, „Nikoli, pane," odpověděl, „vždyť mluvím jen z dobré horlivosti, jak jsem povinen. I svatí mužové měli dobrou horlivost. Proto je psáno:[42] ‚Horlivost domu tvého snědla mne.' A v kostelích se zpívá:

Posměváčci Elizea,
když šel vzhůru do Bethela,
poznali horlivost lysého,[43]

jakož ji snad pozná i tenhle posměváček, blázen a necuda." „Jednáš," pravil kardinál, „snad z dobrého vzplanutí, ale zdá se mi, že si budeš počínat, nechci říci světěji, ale jistě moudřeji, zařídíš-li se tak, aby ses s hloupým a směšným člověkem nepouštěl v zápas, který by byl pro tebe směšný." „Ne, pane," odpíral mnich, „nejednal bych moudřeji. Neboť sám nejmoudřejší Šalomoun dí:[44] ‚Odpověz bláznu podle bláznovství jeho!' A tak činím nyní i já a ukazuji mu na jámu, do které padne, nedá-li si dobrý pozor.[45] Vždyť jestliže mnoho posměváčků Elizea, jenž byl toliko jediný lysý, poznalo horlivost lysého, oč více ji pozná jediný výsměšný tupitel mnoha mnichů, mezi nimiž je mnoho lysých! A také máme papežskou bullu, podle níž jsou vyobcováni ti, kdož se nám vysmívají."

Když viděl kardinál, že spor nemá konce, pokynem odeslal příživníka a převedl řeč na něco příhodnějšího, potom za krátkou chvíli se zvedl od stolu, aby se věnoval slyšení záležitostí klientů, a nás propustil.

Hle, milý More, jak obšírnou řečí jsem tě unavoval. Byl bych se zajisté styděl tak dlouho mluvit, jednak kdybys o to nebyl tak horlivě žádal, jednak kdybych neviděl, že tak pozorně posloucháš, jako bys nechtěl, aby bylo něco z té rozmluvy vypuštěno. A musil jsem to, byť poněkud stručněji, přece vypravovat již pro soud těch, kteří tytéž myšlenky, jimiž z mé řeči opovrhovali, hned zase, jakmile je neodmítal kardinál, sami začali schvalovat, přikyvujíce mu tou měrou, že lichotivě přijímali a téměř vážně připouštěli také nápady jeho příživníka, kterých pán žertem nezamítal. Učinil jsem tak, abys odtud mohl posoudit, jak by mne i mé rady oceňovali dvořané."

„Věru, milý Rafaele," pravil jsem, „velikou jsi mě naplnil rozkoší. Tak rozumně a zároveň i půvabně jsi všecko pověděl.

Kromě toho se mi za tvého vypravování zdálo, jako bych nejenom meškal ve vlasti, ale takřka se i vrátil do chlapeckých let příjemnou vzpomínkou na onoho kardinála, na jehož dvoře jsem byl jako chlapec vychován.[46] A že jsi tak znamenitě přízniv památce tohoto muže, nevěřil bys, milý Rafaele, oč ses mi stal z tohoto důvodu milejším, ač tě i jinak mám neobyčejně rád. Ostatně však dosud nijak nemohu změnit svého mínění, abych opravdu nemyslil, že usmyslíš-li si nevyhýbat se dvorům vládců, budeš moci svými radami způsobit velmi mnoho dobrého. Proto neznám pro tebe úkolu naléhavějšího nad tento úkol dobrého muže. A soudí-li tvůj Platón,[47] že budou státy teprve tehdy šťastné, budou-li v nich vládnout filozofové anebo vladaři filozofovat: jak velice vzdálen bude onen šťastný stav, jestliže filozofové nebudou ochotni vládcům aspoň přispět svou radou?"

„Nejsou filozofové," pravil onen, „tak nevděční, aby to rádi nečinili, ba již to učinili vydáním mnoha knih; kdyby jen vládcové byli ochotni dobrých rad poslouchat! Ale Platón nepochybně dobře předvídal, že nebudou-li vládcové sami filozofovat, nikdy se nevzdají zvrácených předsudků, kterými jsou od dětství skrz naskrz prosyceni, a nikdy neschválí rad filozofů. Této zkušenosti nabýval i on sám při Dionýsiovi.[48] Či si myslíš, že kdybych některému z vládců navrhoval zdravá opatření a pokoušel se z něho vyplet zhoubná semena zla, nebyl bych ihned buď vyhozen, anebo vydán posměchu?

Jen si představ, že jsem u krále francouzského a zasedám v jeho radě! V nejtajnější odlehlosti, za předsednictví samého krále, velmi horlivě se projednává v kruhu nejrozvážnějších mužů otázka, jakými úskoky a lstmi by mohl pro sebe udržet Milán a ke své straně znovu přimět onu odpadlickou Neapol, dále jak by zdolal Benátčany a podrobil si celou Itálii,[49] potom jak by uvedl do svého poddanství Flandry, Brabant a posléze celé Burgundsko a kromě toho jiné národy, jejichž království již dávno v duchu napadl.

Tu bude jeden radit, aby se s Benátčany uzavřela smlouva, která by trvala jen potud, dokud by to pro něho bylo výhodné, dále aby se jim sděloval válečný plán, ba aby se také u nich uložila nějaká část kořisti, kterou by, až se vše skončí podle přání, mohl po nich požadovat zpět.

Jiný doporučuje najmout Němce, jiný uplatit Švýcary, jiný naklonit si božstvo císařského Veličenstva obětním darem v podobě zlata.

Jinému se zdá záhodným narovnat se s králem aragonským a postoupit mu cizí království navarské jako záruku míru.

Jiný mezitím soudí, že by se měl ulovit vládce kastilský nějakou nadějí na příbuzenství a že by se mělo několik urozených dvořanů jistým platem získat na jeho stranu.

Tu se naskytne nejtěžší ze všech uzlů, jak zatím postupovat vůči Anglii: obecně se má přece vyjednávat o mír a nejpevnějšími pouty utužovat společenství vždy nepevné; má se jim dostávat názvu přátel, ale chovat k nim podezření jako k nepřátelům; proto se mají držet připraveni jako na stráži Skotové, pohotoví pro každou příležitost, aby hned zasáhli, jakmile se Angličané nějak pohnou; k podpoře toho že jest skrytě užít — neboť otevřeně tak činit zabraňují smlouvy — nějakého šlechtice ve vyhnanství, který by tvrdil, že jemu to království náleží, aby tato záminka udržovala vladaře v podezíravosti proti němu.

A zde, pravím, v ovzduší tak dalekosáhlých příprav, kde tolik znamenitých mužů o závod pronáší své rady směřující k válce, představ si, že bych vystoupil já, nepatrný človíček, a navrhl obrátit plachty, doporučoval nechat Itálie a tvrdil, že se má zůstat doma, že samo království Francouzské je až příliš veliké, aby mohlo být jedincem příhodně spravováno, natož aby si král myslil, že musí uvažovat o přibrání jiných zemí.

A dále že bych jim předestřel, jak to zařídili Achóriové,[50] národ to, který leží na jihojihovýchod od ostrova Utopijských. Ti totiž kdysi vedli válku, aby svému králi vymohli jiné království, o kterém tvrdil, že mu pro starodávné příbuzenství náleží právem dědickým. Když toho konečně dosáhli, shledali, že jim vzniká mnohem více potíží s jeho udržením, nežli vytrpěli při jeho získávání: že stále doutnají jiskry jednak domácího odboje, jednak zahraničního vpádu proti těm, kteří se vzdali, a tak že je stále zapotřebí bojovat proti nim nebo za ně, že nikdy nelze rozpustit vojsko, že jsou uvnitř vykrádáni, peníze se vyvážejí ven, za cizí pochybnou slávu se prolévá jejich krev, mír není doma o nic bezpečnější, válka kazí mravy, rozbujela touha po loupežení, vražděním posílila drzost, zákony jsou v opovržení, král, rozptýlen starostí o dvě království, může se méně soustředit na správu kteréhokoli z obou. A tak když shledávali, že jinak nebude konce tak hrozným pohromám, konečně se uradili a svého krále převlídně postavili před volbu, aby podržel jen jedno království, a to které by chtěl, že obojí nebu-

de možno, že jsou příliš početní, aby mohli být spravováni jen polovičním králem, že by nikdo rád nepřipustil, aby se měl dělit s někým jiným o svého mezka. A tak přinutili onoho dobrého vladaře, aby se spokojil starým královstvím; nové přepustil komusi ze svých přátel, ale ten byl odtamtud zanedlouho zase vypuzen.

Kromě toho si představ, že bych dokazoval, kterak všechny ty válečné počiny, kterými se kvůli francouzskému králi uvádí ve zmatek tolik národů, jednou, až vyčerpají jeho poklady a přivedou lid do zkázy, nakonec se nějakou náhodou zvrtnou, a že bych jej vybízel, aby proto pěstoval království po předcích zděděné, aby je ze všech sil šlechtil a učinil co nejvíce kvetoucím, aby miloval své a byl od svých milován, spolu s nimi žil a mírně jim vládl, aby nechal na pokoji jiná království, když to, kterého se mu nyní dostalo, je více než sdostatek rozsáhlé.

S jakým sluchem myslíš, milý More, že by vyslechli takovou řeč?"

„Zajisté ne tuze nakloněným," řekl jsem.

„Pokračujme dále," pravil. „Představ si, že rádcové jednají s kterýmkoli králem a vymýšlejí, jakými úskoky by mu mohli nahromadit poklady.

Jeden radí, aby se zvýšila hodnota mince tehdy, kdy má král peníze vydávat, a zase snížila pod spravedlivou úroveň tehdy, kdy je má stahovat do pokladny, aby tím velký dluh uhradil malým množstvím peněz a za malou pohledávku pobral mnoho.

Jiný radí, aby předstíral vznik války a pod tou záminkou vymohl peníze, potom, až se mu uzdá vhodným, vyhlásil mír posvátnými obřady, aby se tak omráčil zrak ubohého lidu a říkalo se, že se zbožný vládce zřejmě slitoval nad prolévání lidské krve.[51]

Jiný mu přivádí na mysl jakési starodávné a moly rozežrané zákony, které dlouhým odvyknutím vešly v zapomenutí a které všichni překročili, protože nikdo nepamatuje, že byly dány; dá-li podle nich vymáhat pokuty, nebude důchodu výnosnějšího a zároveň čestnějšího, protože se vše bude dít pod zdáním zřejmé spravedlnosti.

Jiný mu připomíná, aby pod velikými pokutami zakázal mnohé věci, obzvláště takové, jejichž zamezení je populární, potom aby za peníze udílel dispens těm, jejichž prospěchu zákaz vadí; tak si jednak získá oblibu u lidu, jednak mu to přinese dvojí výhodu, ať jsou již pokutováni ti, kteří se dali na-

chytat chamtivostí po zisku, ať zase jiným prodává výsady o to dráže, oč je zřejmě lepším vladařem, který jen stěží může něco povolit soukromníkovi proti prospěchu lidu, a učiní-li tak přece, tedy jen za velké peníze.

Jiný ho přesvědčuje, že by si měl zavázat soudce, aby v každé věci rozhodovali ve prospěch královského práva, že je má nadto povolávat a zvát do svého paláce, aby o věcech, které se ho dotýkají, rozprávěli za jeho přítomnosti; tím prý žádná jeho pře nebude tak otevřeně křivá, aby v ní někdo z nich — buď ze sklonu k odporování, nebo ze studu nad opakováním téhož mínění, nebo ze snahy získat si jeho přízeň — nenašel nějakou vytáčku, jak by se dalo ospravedlnit ostudné bezpráví; tak prý když se o věci, která je sama o sobě zcela jasná, budou pronášet rozdílná mínění soudců a pravda se octne předmětem sporu, získá král příhodnou záminku k výkladu práva ve svůj prospěch a ostatní se k němu připojí buď ze studu, nebo ze strachu; tak bude možno potom nebojácně vynést veřejný rozsudek, neboť soudci, vynášejícímu jej ve prospěch vladařův, nemůže chybět vhodné odůvodnění, protože postačí, že na jeho straně je buďto spravedlnost, nebo slova zákona, nebo zkroucený smysl psaného textu, nebo konečně nesporné předběžné mínění vladařovo, které u svědomitých soudců převažuje všechny zákony.

Všichni se shodují a srovnávají v oné crassovské[52] zásadě, že žádné množství zlata není dost velké pro velitele, kteří musí vydržovat vojsko. Kromě toho, že král nemůže nic učinit nespravedlivě, i kdyby nakrásně chtěl,[53] protože všechen majetek všech lidí je jeho i se samými lidmi, že každý má ve skutečnosti ve svém vlastnictví jen tolik, kolik mu králova blahovolnost neodejme; že vladaři na tom velmi záleží, aby toho bylo co nejméně, protože jeho ochrana spočívá v tom, aby lid nebujněl ani bohatstvím, ani svobodou, protože toto obojí méně trpělivě snáší krutou a nespravedlivou vládu, kdežto naopak chudoba a nouze otupuje mysli, činí trpělivými a odnímá utlačeným ušlechtilé sklony k odboji.

Zde tedy, představ si, zase povstanu já a budu tvrdit, že všechny tyto rady jsou králi stejně nečestné jako nebezpečné, protože nejenom jeho čest, nýbrž i bezpečnost spočívá více v majetnosti lidu nežli v jeho vlastní. Budu dokazovat, že si lidé vybírají krále pro sebe a ne pro něho, aby totiž jeho prací a snažením sami žili příhodně a v bezpečí před křivdami, a že tím více se dotýká vladaře ta starost, aby se jeho lidu vedlo

dobře, než aby jemu samému, právě tak, jako je povinností pastýřovou, pokud je ovčákem, pást spíše ovce nežli sebe.

Naopak ti, kdož soudí, že ochranou vladařovou je chudoba lidu, nesmírně se mýlí, jak poučuje skutečnost sama. Vždyť kde můžeš najít více sporů nežli mezi žebráky? Kdo přeje převratu usilovněji než ten, komu se zhola nelíbí přítomný stav života? Anebo kdopak má odvážnější puzení k tomu, aby bylo vše uvedeno ve zmatek s nadějí odjinud kořistit, nežli ten, kdo již nemá, co by mohl ztratit?

Kdyby byl některý král u svých poddaných v takovém opovržení nebo nenávisti, že by je nemohl udržet v povinnosti, jestliže by neřádil bezprávím, vydíráním a konfiskacemi a nepřiváděl je na mizinu, bylo by mu zajisté lépe, aby se království vzdal, než aby je udržoval těmito úskočnými prostředky, jimiž snad udrží vladařské jméno, ale najisto ztrácí majestát.

Neshoduje se totiž s královskou důstojností vykonávat vládu nad žebráky, ale spíše nad lidmi zámožnými a blahobytnými. Právě toho si jistě byl vědom Fabricius, muž vzpřímeného a vznešeného ducha, když odpověděl, že raději chce bohatým velet než sám být bohat.[54]

A vůbec, aby někdo oplýval rozkoší a radovánkami, když jiní ze všech stran úpějí a bědují, to nenáleží správci království, ale strážci žaláře.

Konečně jako je velmi nezkušený lékař, který nedovede léčit nemoc leda jinou nemocí, tak kdo nezná napravovat život občanů jinak než odnímáním životních výhod, ten nechť přizná, že nedovede vládnout lidem svobodným. Raději ať změní buď svou netečnost, nebo svou pýchu. Neboť hlavně těmito nectnostmi si zaviní, že jím lid buď pohrdá, nebo ho nenávidí. Ať žije neškodně ze svého, nechť přizpůsobí svá vydání příjmům, drží na uzdě zločinnost a spravedlivým řádem u svých poddaných hledí spíše předem zamezit nežli nechat vybujet to, co by později trestal. Zákonů, které se zrušily neužíváním, ať pošetile neobnovuje, zvláště těch, které dávno ustaly, aniž kdy byly žádoucí. Ať nikdy nepřijímá jako svěřenectví nic takového, co by žádnému soukromníkovi soudce nedovolil jakožto počínání nespravedlivé a úskočné.

Dále bych jim tu připomněl, jaký mají zákon Makarijští,[55] kteří rovněž nebydlí tuze daleko od Utopie. U nich totiž král hned první den, kdy nastupuje vládu, za velkých obřadů zavazuje se přísahou, že nikdy nebude mít v jednom čase v pokladnici více než tisíc liber zlata anebo tolik stříbra, kolik se vyrovná hodnotě zlata. Vyprávějí, že tento zákon kdysi zavedl předobrý král, kterému ležel více na srdci prospěch vlasti než jeho bohatství, a to jako hráz proti hromadění takového množství peněz, jaké by způsobilo jejich nedostatek v lidu. Soudil totiž, že ten poklad postačí, bude-li musit buď král bojovat proti odbojníkům, nebo království proti nepřátelským vpádům; jinak však že je menší, než aby podporoval choutky napadnout cizí državu. K tomuto hlavnímu důvodu, pro který byl zákon vydán, přistupoval ještě další: bylo jím totiž postaráno, aby bylo vždy dost peněz, kterých je denně zapotřebí na obživu občanů. A poněvadž všecko to, co v pokladnici přiroste nad zákonitou míru, musí král vydat, soudil, že nebude — on i jeho nástupci — vyhledávat příležitosti k bezpráví. Takového krále se budou špatní bát, jako ho dobří budou milovat!

Kdybych tedy takové a podobné podněty přinášel mužům, kteří jsou prudce nakloněni pravému opaku, nemyslíš, že bych hluchým vyprávěl příběh?"

„Nepochybně velmi hluchým," řekl jsem já, „a věru bych se ani nedivil. Ale mám-li říci pravdu, ani se mi nezdá, že by se měly přednášet takové návrhy a udílet rady toho druhu, o kterých můžeš být jist, že nikdy nebudou přijaty. Vždyť kterak by mohla řeč tak opovážlivá prospět nebo kterak se dostat k srdci lidí, v nichž dávno převládlo a hluboce se usadilo přesvědčení zcela odchylné? Mezi dobrými přáteli v důvěrné rozmluvě není bez půvabu tento druh akademického filozofování; ale v radách vládců, kde se projednávají veliké věci s velikou vážností, není pro tyto věci místa."

„To by znamenalo," pravil onen, „jak jsem říkal, že není u vladařů místa pro filozofii."

„Nikoli," odpověděl jsem, „jest, ale ne pro tuto akademickou, která myslí, že se cokoli hodí kdekoli. Je však ještě jiná filozofie, uhlazenější, která zná své jeviště a dovede se mu přizpůsobit. V ní kus, který právě probíhá, má obsazeny své role vhodně a důstojně. Takové filozofie bys měl užívat. Jinak je to tak, jako bys, když se hraje některá komedie Plautova, v níž mezi sebou tlachají otroci, pojednou vystoupil na proscénium v postoji filozofa a začal deklamovat ono místo z Octavie, kde se Seneca pře s Neronem.[56] Nebylo by lépe hrát němou roli, nežli přednášením nemístných věcí způsobit takovou tragikomedii? Vždyť přítomný kus zkazíš a zvrátíš, budeš-li míchat věci rozdílné, i kdyby to, co sám přinášíš, bylo sebelepší. Ať hra-

ješ právě kterýkoli kus, hrej jej co možná nejlépe a neopovažuj se jej docela kazit jen proto, že ti připadá na mysl kus jiný, který je snad lepší.[57]

Tak tomu je ve státě, tak při poradách u vladařů. Nemohou-li být zvrácené představy vytrhány i s kořeny a nedokážeš-li podle svého nejlepšího přání vyléčit neřády, dlouhým trváním zastaralé, ž toho důvodu přece netřeba opouštět stát a netřeba v bouři opouštět loď, protože nejsi s to zadržet větry. Ale také nesmíš vtloukat do hlavy lidem odchylného přesvědčení nezvyklou a neslýchanou řeč, o které víš, že u nich nebude mít váhy, nýbrž nepřímým směrem se máš pokusit a vynasnažit, abys ze všech sil se vším nakládal příhodně, a nemůžeš-li něco obrátit v dobro, abys aspoň způsobil, aby to bylo co nejméně zlem. Neboť se nemůže stát, aby všechno bylo dobré, ledaže by všichni lidé byli dobří, ale toho na dohlednou dobu příštích let neočekávám."

„Takovýmto způsobem," pravil on, „nestalo by se nic jiného, než že bych já, který se snažím vyléčit jiné lidi ze šílenství, sám s nimi bláznil. Vždyť chci-li mluvit pravdu, je nezbytné, abych mluvil takové věci; jinak nevím, zda mluvit lež sluší filozofovi, jistě však nesluší mně. Avšak i kdyby snad byla jim má řeč nemilá a obtížná, přece nevidím, proč by se měla zdát opovážlivou až k pošetilosti. Kdybych vykládal to, co vymýšlí v své Ústavě Platón, nebo to, co ve svém státě dělají Utopijští, ačkoli by to bylo lepší, jak tomu také skutečně jest, přece by se to mohlo zdát nemístné, protože v této zemi trvá soukromé vlastnictví jednotlivců, kdežto tam je všechno společné. Jinak však v mé řeči — nehledíme-li k tomu, že lidem, kteří by se rozhodli zřítit se rozmanitou cestou do zkázy, nemůže být příjemná, protože připomíná minulá nebezpečí a varuje před budoucími — co, prosím, bylo tu obsaženo, aby nebylo slušné nebo i záhodno povědět kdekoli?

Kdyby se totiž mělo jako opovážlivé a nesmyslné nechat stranou všecko, co by se zásluhou zvrácených lidských mravů mohlo zdát nemístné, bylo by třeba, abychom u křesťanů skrývali téměř všechno to, co Kristus učil a co do té míry nezakazoval skrývat, že i to, co sám učedníkům pošeptal do uší, přikazoval hlásat na střechách.[58] Veliká většina těchto příkazů je od mravů těchhle lidí mnohem vzdálenější, než byla má řeč; ledaže kazatelé, lidé vychytralí, řídíce se tuším tvou radou, když lidé nesnadno připouštěli upravit své mravy podle pravidla Kristova, přizpůsobili jeho učení — jakoby vychýlením

olovnice — k jejich mravům, zřejmě aby dosáhli aspoň nějakého přiblížení; myslím však, že tím nepořídili nic jiného, než že lidem lze bezpečněji páchat zlo.

A já bych zajisté právě tak málo pořídil v radách vladařů. Buď bych totiž měl názor odchylný, což je právě takové, jako kdybych vůbec žádný nevyslovil, anebo názor totožný, a stal bych se, jak říká Terentiův Micio, pomocníkem v bláznovství.[59]

Neboť nevidím, co má znamenat ten tvůj ‚nepřímý způsob', kterým, jak soudíš, jest se přičinit, nemůže-li se vše stát dobrým, aby se s tím nakládalo shovívavě a učinilo se, pokud lze, nejméně zlým. Ale u dvora není místa pro zastírání a nelze jen přimhuřovat oko: je třeba otevřeně schvalovat nejhorší záměry a svým jménem se připojovat k nejzhoubnějším rozhodnutím. Ocitl by se v úloze špeha, ba téměř i zrádce, kdo by nešlechetné úradky chválil jenom potměšile.

Dále mě vůbec nenapadá, v čem bys mohl být nějak prospěšný ve společnosti takových druhů, kteří jsou schopni spíše zkazit nejlepšího muže, nežli se sami napravit. Jejich zvrhlými návyky buď se dáš porušit, anebo zůstávaje neporušen a nevinen, budeš dělat ochrannou zeď cizí špatnosti a hlouposti. Tou měrou je nemyslitelné, že bys mohl tím svým ‚nepřímým způsobem' obrátit něco k lepšímu.

Proto soudím, že je velmi krásné podobenství, kterým objasňuje Platón,[60] proč se právem vzdalují moudří lidé politického života: když totiž vidí, jak lidé, vyhrnuvší se do ulic, nechávají se promáčet vytrvalým deštěm, a nemohou je přemluvit, aby se ukryli před deštěm a vešli pod střechu, vědouce dobře, že nic nepořídí, vyjdou-li sami, ledaže spolu s nimi zmoknou, zdržují se v příbytcích a mají dosti na tom, nemohou-li již vyléčit cizí pošetilost, že jsou aspoň sami v bezpečí.

Ale věru, milý More, abych po pravdě řekl, k čemu se má mysl kloní: mně se zdá, že všude tam, kde trvá soukromé vlastnictví a kde všichni všechno měří penězi, stěží může kdy nastat, aby byl stát zřízení spravedlivé a prospěšné. Ledaže bys myslil, že tam je zřízení spravedlivé, kde se právě nejlepších věcí dostává lidem nejhorším, nebo tam že je šťastné, kde se úhrn statků rozděluje mezi nepatrný počet občanů a ti jsou vybaveni všestrannými výhodami, zatímco ostatní žijí v naprosté bídě.

V této souvislosti uvažuji u sebe o velmi rozumných a neobyčejně vážných zařízeních Utopijských. Ti řídí stát tak malým počtem zákonů a přitom tak výhodně, že u nich jednak

osobní zdatnost má plnou váhu, jednak však při majetkovém vyrovnání všichni mají všeho v nadbytku. A když k těmto jejich mravům z druhé strany přirovnám tolik národů, které vždy hledí pořádat jiné, ač žádný z nich sám nikdy nebyl dost spořádán, u nichž každý to, čeho nabyl, nazývá svým soukromým vlastnictvím, u nichž tak veliké množství zákonů, denně narůstajících, nijak nepostačuje k tomu, aby kdo získal nebo uhájil nebo od cizích rozlišil to, co každý jednotlivec nazývá svým, čehož snadným důkazem jsou ony nekonečné rozepře, vytrvale se rodící právě tak jako nikdy se nekončící — o tom tedy když u sebe uvažuji, začínám být spravedlivější k Platónovi a méně se divím, že odmítal navrhnout jakékoli zákony lidem, kteří se odvraceli od takových zákonů, podle nichž by se o výhody dělili všichni stejně. Věru bystře předvídal tento velmi rozvážný muž, že je jen jedna jediná ona cesta k veřejnému blahu, totiž vyhlášení majetkové rovnosti. A pochybuji, že se toho blaha kdy může dosáhnout tam, kde jednotlivci mají soukromá jmění.

Vždyť když u jistých národů každý hledí pro sebe uchvátit, co jen může, mohlo by být hmotných statků sebevětší bohatství, a přece si je celé mezi sebou rozdělí několik jednotlivců, kdežto ostatním bude ponechána bída. A bezmála se stává, že spravedlivě by byli jedni hodni osudu těch druhých, protože boháči jsou hrabiví, nešlechetní a neužiteční, naproti tomu chudáci jsou mužové skromní, prostí a každodenní přičinlivostí zasloužilejší o celek než o sebe samy.

Proto jsem pevně přesvědčen, že se statky nemohou nijak správně a spravedlivě rozdělit a že nelze lidské poměry šťastně uspořádat, leč úplným odstraněním soukromého vlastnictví; naopak, dokud to zůstane, zůstane vždy u daleko největší a daleko nejlepší části lidí soužení a neuniknutelné břemeno chudoby a bídy. I když připouštím, že jí lze poněkud ulehčit, přece tvrdím, že úplně ji odstranit nelze.

Jestliže by se tudíž ustanovilo, aby nikdo nevlastnil polností nad určitou míru a aby měl každý zákonitou hranici peněžní, jestliže by se nějakými zákony učinilo opatření, aby ani vladař nebyl příliš mocný, ani lid příliš opovážlivý, dále aby nebylo ucházení o úřady, ani aby se neprodávaly, ani aby jejich zastávání nebylo spojeno s náklady — jinak se jednak poskytuje příležitost vynahrazovat si nedostatek peněz podvody a lupičstvím, jednak vzniká nutnost, aby se v čelo úřadů dostávali jen zámožní, ač by je spíše měli spravovat rozumní

— takovými, pravím, zákony by bylo možné tyto zlé poměry zeslabit a zmírnit podobně, jako je možné chorému tělu beznadějně nemocného člověka prospět vytrvalými obklady; aby se však tyto zlé poměry vyléčily a přešly do dobrého stavu, na to vůbec není naděje, dokud každý bude mít soukromý majetek. Ba zatímco se snažíš jednu část nemocného organismu ošetřovat, rozjitříš ránu jiných částí: tak ve vzájemné souvislosti z léčení jednoho vzniká nemoc druhého, protože nic nemůže být nikomu přidáno, aby právě to nebylo vzato jinému."

„Ale mně se zase naopak zdá," pravil jsem já, „že nikdy nelze příhodně žít tam, kde je vše společné. Kterak by totiž mohla postačit zásoba hmotných statků, jestliže se každý odtahuje od práce, když ho nijak nepobízí vyhlídka na vlastní zisk, a naopak spoléhání na cizí přičinlivost ho dělá lenivým? Ale i kdyby byli podněcováni nedostatkem, když by však žádný zákon nedovoloval podržet jako své, co by kdo získal, zdaž by nutně nevznikal nezdravý stav se stálým vražděním a vzpourami? A kdyby byla obzvláště odstraněna vážnost a úcta k úřadům, nedovedu si ani pomyslit, jaké by kdo mohl mít místo u takových lidí, mezi kterými není rozdílu."

„Nedivím se," řekl, „že se ti to tak zdá. Vždyť o té věci buď nemáš obraz vůbec žádný, anebo jen zkřivený. Ale kdybys byl býval se mnou v Utopii a viděl jejich mravy a zřízení na vlastní oči, jako jsem mohl já — žil jsem tam déle než pět let a nikdy bych se odtamtud nebyl chtěl vrátit, leda abych onen Nový svět uvedl ve známost —, pak bys rovnou přiznal, že jsi nikde nespatřil národ s tak správným zřízením jako tam."

„Ale věru," ozval se Petr Aegidius, „stěží bys mě přesvědčil, že se na onom Novém světě nachází národ s lepším zřízením než na tomto světě nám známém. Přece se zde nezrodily horší mozky, státy jsou zde tuším starobylejší než tam, a v nich vynalezla dlouhá praxe přečetná opatření výhodná pro život. Nechci ani dodávat, že i pouhou náhodou byly u nás učiněny některé objevy, k jejichž vymyšlení by nestačil lidský mozek."

„Co se tkne stáří států," odpověděl onen, „mohl by ses správněji vyslovit teprve tehdy, kdybys přečetl dějiny onoho světa. Smíme-li jim věřit, byla u nich města dříve než u nás lidé. A dále, ať cokoli vymyslil mozek nebo vynalezla náhoda, to se mohlo stát stejně dobře zde i tam. Ostatně jsem pevně přesvědčen, že jak nad Utopijské vynikáme nadáním, tak zůstáváme za nimi daleko pozadu snaživostí a přičinlivostí.

Podle svědectví jejich letopisů nikdy před mým příchodem do tamní země neslyšeli nic o poměrech v našich krajích, kterým oni říkají ‚zarovnodennostní',[61] s jedinou výjimkou, že se kdysi před dvanácti sty lety potopila u ostrova Utopie nějaká loď, kterou tam zanesla bouře. Byli z ní vyvrženi na břeh jacísi Římané a Egypťané, ale ti odtud potom již nikdy neodešli. Hle, kolik jejich přičinlivost dovedla vytěžit z této jediné příležitosti! Nebylo v římské říši žádného jen poněkud užitečného oboru vědění a dovednosti, aby se mu oni jednak nebyli naučili od cizinců tenkrát vyloděných, jednak přejavše sémě hledání nebyli samostatně vynalezli. K takovému dobru jim bylo několik lidí, kteří tam od nás byli jednou zaneseni. Ale jestliže snad nějaký podobný osud předtím někoho zavál odtamtud k nám, je to dokonale přikryto zapomněním, jako snad jednou vypadne z paměti potomstva, že jsem tam kdysi byl já. A kdežto oni si při jediném setkání ihned osvojili, co bylo u nás příhodně vynalezeno, myslím, že bude trvat dlouho, než my přijmeme cokoli, co je u nich lépe zřízeno než u nás. To je tuším jediná hlavní příčina, proč jejich stát je rozvážněji spravován než náš a štastněji vzkvétá, ačkoli ani nadáním, ani bohatstvím nezůstáváme za nimi."

„Nuže, milý Rafaele," řekl jsem já, „snažně tě prosím a žádám, popiš nám ten ostrov, ale ne, prosím, stručně, nýbrž po pořádku nám vylož o jeho území, řekách, lidech, mravech, zřízeních, zákonech a vůbec o všem, co si můžeš myslit, že bychom toužili poznat — a vskutku toužíme poučit se o všem, co dosud neznáme."

„Nic neučiním raději," odpověděl, „ostatně všechno to mám v mysli pohromadě. Ale výklad si vyžádá delšího času."

„Jděme tedy," řekl jsem já, „dovnitř se naobědvat. Potom užijeme času podle své libosti."

„Dobrá," odvětil.

A tak vešedše jsme se naobědvali. Po obědě jsme se vrátili na totéž místo a usadili jsme se na téže lavici. Sluhům jsme přikázali, aby nás nikdo nerušil. Tu já a Petr Aegidius vybídneme Rafaela, aby splnil, co slíbil. On tedy přisedl a vida nás napjaté a dychtivé poslechu, po krátkém odmlčení a přemýšlení začal takto.

Konec knihy první. Následuje druhá.

KNIHA DRUHÁ

O OSTROVĚ UTOPII OBECNĚ